

TARTU ÜLIKOOL

EESTI
KEELE
INSTITUUT

Verbirektsioon, keelekorraldus ja tegelik kasutus

Lydia Risberg (EKI, TÜ)

Liina Lindström (TÜ)

16.06.2022

Sissejuhatus

Rektsioon – lauses esinev alistav seos, milles põhisõna tähendus tingib laiendi vormi (nt Rätsep 1978: 64; EKG II 1993: 8).

- Verbi rektsioonilised laiendid kui verbi argumentstruktuuri osa.
- *teadma [mida?] või [millest?], arvestama [mida?] või [millega?].*

Pigem **preskriptiivsed** käsitlused (nt Mäearu 2011; Erelt 2006, 2019: 35–41; EKK 2020: 443–448)

- *sarnanema [millega?], mitte [millele?]*

„Mõnel juhul on õige rektsiooni valimisega raskusi.” (Erelt 2019: 35)

Uurisime **kasutuspõhiselt: milliseid** verbirektsioone ja **miks** emakeelne kõneleja valib?

Materjal

Verbid, mille puhul ei olene rektsiooni käändest tähendus.

- *sarnanema*
 - *baseeruma, põhinema, rajanema*
 - *toetuma, tuginema*
- + *arvestama*

H. Rätsep (1978: 64):

Rektsioon on

1. grammatilise seose liik
2. alistava seose liik
3. rektsiooniseoses on kaks komponenti: põhisõna ja laiend
4. laiendi vorm ehk kääne oleneb põhisõnast
5. nimelt põhisõna tähendusest.

Arusaam oluliselt muutunud ei ole.

Rektsioonide sajand (I)

Elmar Muuk (1924: 105):

- *arvestama [millega?]* ← vene *считаться с чем-нибудь* ja saksa *mit etwas rechnen*
- *stama*-lõpulised transitiivverbid nõuavad rektsiooni objektikäänetes
- *arvestama [mida?]*
- „Oleks viimne aeg selleski väikses küsimuses pääseda **võõraste keelte tarbetu eestkoste alt**
 - (mõnikord võivad küll laenud teistest keeltest olla väga tarvilikud!).”
(Muuk 1924: 105, *meie rõhutus*)

Rektsioonide sajand (II)

E. Muuk, M. Tedre „Lühike eesti keeleõpetus” (1. tr 1930, 2. tr 1931)

- „Esimene ametlikel keelenormel põhjenev käsitus” (Nurm 1931: 20)
- *sarnanema [millega?], arvestama [mida?]*

Akadeemilise Emakeele Seltsi koosolek 26.11.1933 (Elisto 1934: 84–85):

- Ernst Nurm: *sarnanema [millega?]* ja *[millele?]* on kodused, ent *[millega?]* võiks püsima jääda.
- Andrus Saareste: „Keeles juba oleva printsiip tuleb aluseks võtta ja olevast analoogiat leida.”
 - *arvesse võtma [mida?] → arvestama [mida?]*

Rektsioonide sajand (III)

Johannes Aavik (1934: 39):

- Rektsioonisüntaksi asjus on veel palju „tööd puhastamiseks, parandamiseks ja õigeks fikseerimiseks”.

„Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika” (Aavik 1936):

- *arvestama [mida?]*
- *sarnanema → sarnlema [millele?] (ametl. ainult millega?)*
 - *sarnanema* 'sarnaseks muutuma'
 - *sarnlema* 'sarnane olema'

Rektsioonide sajand (IV)

SÕS I (1948): *arvestama [millega?]*

J. Valgma, N. Remmel (1968):

- *arvestama [mida?]* millegi olemasoleva kohta
- *arvestama [millega?]* millegi võimaliku kohta
- „Kus on kaks rektsiooni, seal on sageli tähenduslik vahe” (lk 146)
- *sarnanema [millega?]*

Alates 1991 (nt EKK 1997, 2020; Erelt 2006, 2019; Mäearu 2011):

- *arvestama [mida?], [millega?]; sarnanema [millega?]*

**„Lause õigekeelsus”
(2006, 1. tr):**

sarnanema [millega?]
(**millele*)

Tärn tähistab „lubamatut vormi või tarindit” (Erelt 2006: 10).

**„Lause õigekeelsus”
(2019, 4. tr):**

sarnanema [millega?]
(**halvem:** *millele*)

Praegune seisukoht

EKI teatmik (2022):

- rektsioon – objektiivse normi kirjeldus

EKI rektsiooni-töörühm (Jelena Kallas, Sirje Mäearu, Maire Raadik, Tiia Valdre, Mai Tiits, Tiina Leemets, Raili Pool, Natalia Vaiss, Margit Langemets):

- „**Rektsioon ei käi normimise alla**, lähtume kasutustavast/objektiivsest keelenormist” (EKI-sisene tööfail, 2022).

Keel [eesti](#) ▾ Sõnakogud [EKI ühendsõnastik 2021](#) ▾ [Ehk mul veab](#)

et

arvestama

teigusõna

 24.05.2022

EKI ÜHENDSÕNASTIK 2022

1 [et](#) mingeid asjaolusid silmas pidama, nendesse tegutsemisel tõsiselt või tähelepanuga suhtuma

Sünonüümid [rehkendama](#), [arvesse võtma](#), tõsiselt võtma

[mida*](#)

[millega](#)

Näited

Rahamaailm arvestab alati riskiga.

Me peame arvestama asjaolu, et ...

Arst arvestab kindlasti patsiendi rahalisi võimalusi.

Naabersõnad

täielikult [arvestama](#) | [maksimaalselt](#) | [tõsiselt](#) ...

Keel [eesti](#) ▾ Sõnakogud [EKI ühendsõnastik 2021](#) ▾ [Ehk mul veab](#)

et

sarnanema

teigusõna

 23.12.2021

EKI ÜHENDSÕNASTIK 2022

et

kellegagi või millegagi mingis suhtes samalaadne, sarnane olema

Sünonüümid [sarnlema](#) HARV

vastand [erinema](#)

kellega/millega

kellele/millele

mille poolest

Näited

Haigus sarnaneb gripiga.

Väliselt sarnaneb lind metsvindile.

Lendorav sarnaneb kuju poolest oravaga, kuid on veidi väiksem.

...

Naabersõnad

[rohkem sarnanema](#) | [väga](#) | [suuresti](#) ...

Sajanditagune kasutus

- DIGARi Eesti artiklid
- 100 lause juhuvalim
- 1900–1939

Märksõna	Normingukohane	Norminguvastane	Muu
sarnaneb	[kaasaitlev] 12	[alaleitlev] 88	–
sarnleb	[kaasaitlev] 17	[alaleitlev] 83	–
arvestab/ arwestab	[osastav] 48	[kaasaitlev] 38	14
baseerub	[alalitlev] 62	[alaleitlev] 38	–
põhineb	[alalitlev] 80	[alaleitlev] 22	–
rajaneb	[alalitlev] 46	[alaleitlev] 54	–
toetub	[alaleitlev] 91	[alalitlev] 3	6
tugineb	[alaleitlev] 78	[alalitlev] 22	–

Tänapäevane kasutus

- Eesti keele ühendkorpus 2021
- 300 lause juhuvalim (v.a *sarnanema* 375, *sarnlema* 56, *arvestama* 100)
- 2019–2021
- genre: blogs, fiction, periodicals
- src: Web 2021

Märksõna	Normingukohane	Norminguvastane	Muu
sarnanema	<i>[kaasaütlev]</i> 239 (63,7%)	<i>[alaleütlev]</i> 136 (36,3%)	–
sarnlema	<i>[kaasaütlev]</i> 20 (35,7%)	<i>[alaleütlev]</i> 32 (57,1%)	4 (7,1%)
arvestama	<i>[osastav]</i> 46 (46%) <i>[kaasaütlev]</i> 25 (25%)	–	29 (29%)
baseeruma	<i>[alalütlev]</i> 259 (86,3%)	<i>[alaleütlev]</i> 36 (12%)	5 (1,7%)
põhinema	<i>[alalütlev]</i> 283 (94,3%)	<i>[alaleütlev]</i> 16 (5,3%)	1 (0,3%)
rajanema	<i>[alalütlev]</i> 219 (73%)	<i>[alaleütlev]</i> 81 (27%)	–
toetuma	<i>[alaleütlev]</i> 295 (98,3%)	<i>[alalütlev]</i> 0 (0%)	5 (1,7%)
tuginema	<i>[alaleütlev]</i> 279 (93%)	<i>[alalütlev]</i> 21 (7%)	–

sarnanema

Millest sõltub laiendi käände valik?

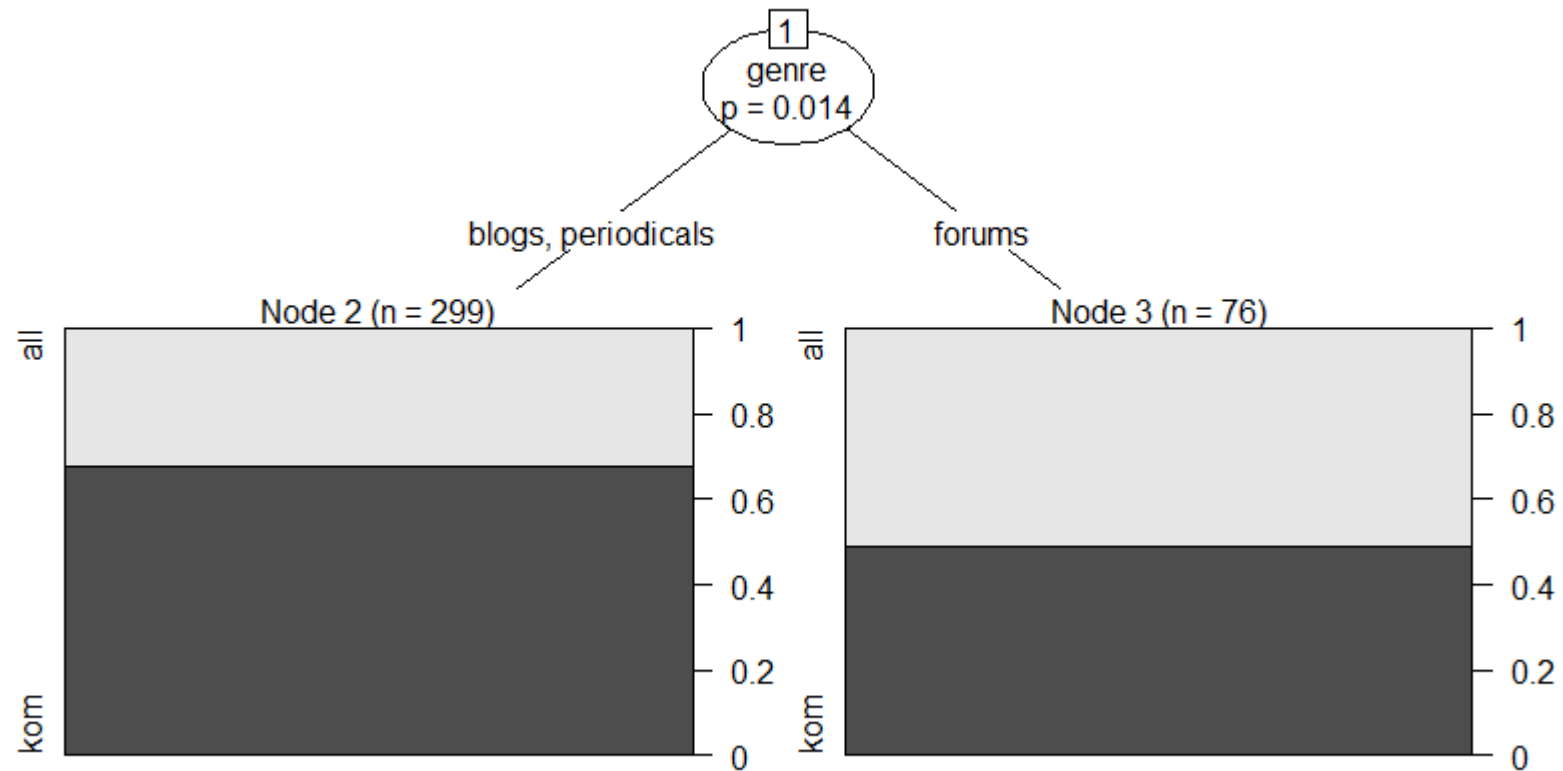
375 lauset

Vaadeldud tunnused:

- **žanr**: ajakirjandus, blogid, foorumid
- **polaarsus**: jaatav või eitav lause
- **aeg**: olevik või minevik
- **S(ubjekti) ja A(dverbiaali) pikkus** (sõnades)
- **S(ubjekti) ja A(dverbiaali) semantilised omadused** (inimene, elus, sp_konkr, ms_konkr, abstr)
- **S ja A semantiline erinevus** (jah/ei)

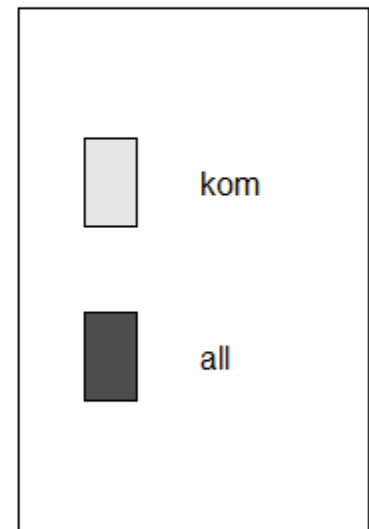
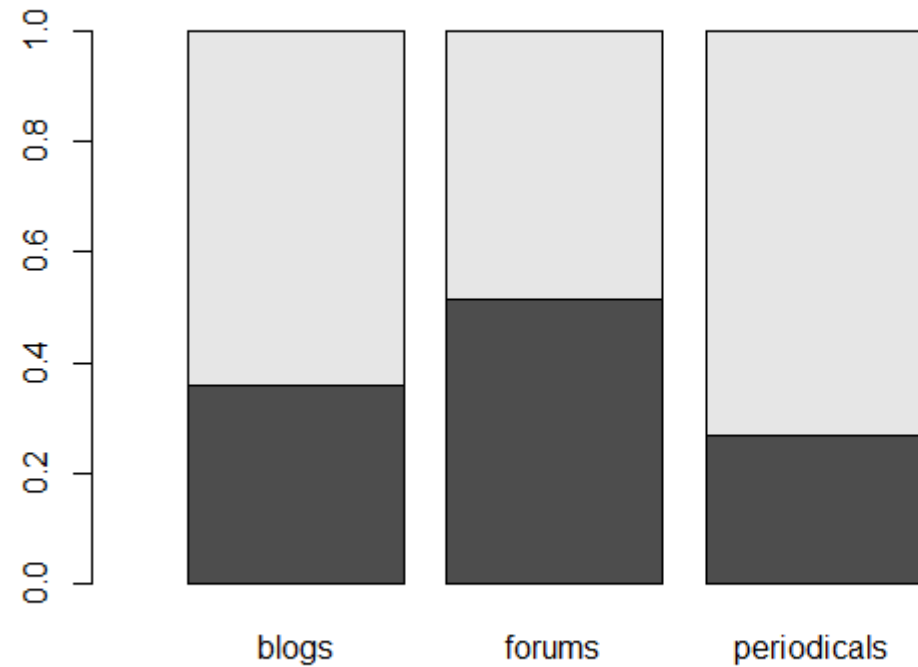
sarnanema

Otsustuspuu, mudel: $\text{rekt_kaane} \sim \text{Aeg} + \text{Polaarsus} + \text{genre} + \text{S_sem} + \text{A_sem}$

sarnanema

žanri mõju →
toimetamise mõju,
normi tundmine

sarnanema

Laiendi käände kasutus seotud ka semantikaga.

'võrdlemine' motiveerib komitatiivi kasutust; pigem semantiliselt samal alusel objektide/sündmuste/olukordade võrdlemine

*Vaatame Bogusław Schaefferi etendust Loojang, mis sarnaneb oma olemuselt **Draamateatri eelmise suvelavastusega Syrrealistid.** (periodicals)*

*Praegune kõrgendik sarnaneb aga pigem madala **ringvalliga.***

*Kogu see lugu sarnaneb **mingi teadliku libauudisega** või siis /.../*

sarnanema

'sarnasuslik lähenemine' motiveerib allatiivi kasutust

*See ongi põhjus, miks ABA sarnaneb nii suures osas **loomade dresseerimisele**.*

Ilmneb eriti siis, kui võrreldakse mahult/olemuselt väga erinevaid nähtusi või erineva mahuga kontseptsioone

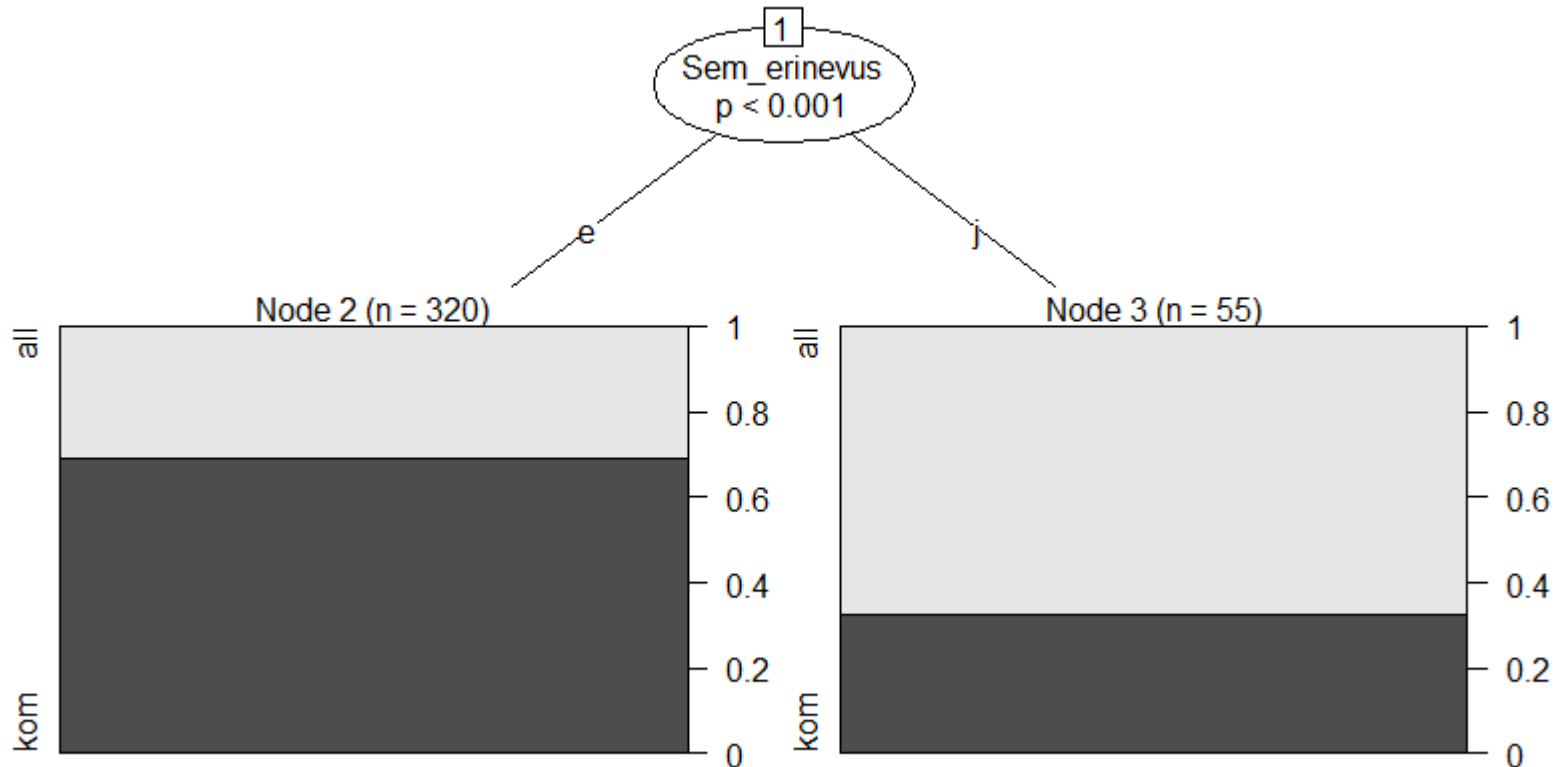
*Rattateede võrgustiku ülesehitus peab sarnanema **autoteede rajamise loogikale: /.../***

*Ma ise mõtlesin ka, et kuidagi väga **muretainale** sarnanes see retsept ja tegemisõpetus.*

*Pikliku Lido autosõbralik linnaruum sarnaneb **keskmisele vahemereäärsele kuurortlinnale**.*

sarnanema

Otsustuspuu, rekt_kaane ~ Aeg + Polaarsus + genre + S_sem + A_sem + Sem erinevus

sarnanema

- Allatiiv küll keelekorralduslikult pikka aega tõrjutud, ent tegelikus keelekasutuses jätkuvalt olemas
- Erinevused žanrite vahel; allatiiv sagedasem seal, kus kõige vähem kontrolli oma keelekasutuse üle (siin: foorumid)
- Nii komitatiivi kui allatiivi puhul olemas semantililine motiveeritus, allatiiv tundub olevat universaalsem ja sobib ka juhtudel, kui võrreldavad objektid ei ole väga hästi võrreldavad ('sarnasuslik lähenemine')

arvestama

Keelekorralduslikust eristusest loobunud (alates SÕS I 1948)
Tähenduserinevused selgemalt seotud rektsiooniga

'**arvesse võtma**' üldiselt osastatava käändega, transitiivne:
*Arvestades **seda**, et alagrupist edasi pääseb vaid esikoht ja Portugalil on parem väravatevahe, võiks Portugal olla rahul ka /.../*

'**millelegi lootma, tulevikus arvesse võtma**' kaasaütlevaga, intransitiivne:
*Kahju kahju... aga **Minuga** seekord kindlalt arvestada ei saa. **Millega** tuleb arvestada erineva suurusega hoonete planeerimisel?*

arvestama

Ent siiski:

*Trükis lähtub näituse loogikast, arvestades **projekti eripäraga** – sellega, et tegemist on kahe näituse tervikprojektiga – /.../*

→ vajab edasiuurimist

→ laiemalt transitiivsete ja intransitiivsete lausete erinevusega seotud? (nt kontroll ja mõjutatus)

Järeldused ja kokkuvõte

- Verbirektsioone on püütud keelekorralduse poolt reguleerida juba üle sajandi, ent varieerumine püsib.
- Rektsioon raskesti korraldatav; nüüdseks sellest ka loobutud.
- Rektsioonimallide kasutamist võivad mõjutada mitmed tegurid, ent ennekõike tähendus.
- Tähendusnüansid, mis mõjutavad rektsiooni valikut, ilmnevad alles tegelikus kasutuses.
- Rektsioon – laiemalt argumentstruktuuri vaheldused eesti keeles – vajavad enam uurimist ja paremat kirjeldamist.

Allikad (I)

Aavik, Johannes 1934. Mõnede rektsioonide õigekeelsus. – Eesti Keel nr 2, lk 33–39.

Aavik, Johannes 1936 (koost). Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu: Noor-Eesti.

EKG II 1993 = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

EKI teatmik. Eesti õigekeelsuskäsiraamat. Toimetaja Peeter Päll. Koostanud Peeter Päll, Maire Raadik, Ülle Allsalu, Katrin Hallik, Katre Kasemets, Margit Langemets, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Tiina Paet, Geda Paulsen, Lydia Risberg, Arvi Tavast, Mari Vaus. Tallinn: Eesti Keele Instituut 2022–. eki.ee/teatmik/ (16.06.2022).

EKK 1997 = Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 1997. Eesti keele käsiraamat. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

EKK 2020 = Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2020. Eesti keele käsiraamat. Uuendatud väljaanne. Eesti Keele Instituut. Tallinn: EKSA.

Elisto, Elmar 1934. Akad. Emakeele Seltsi koosolekuteateid. Koosolek 26. nov. 1933. – Eesti Keel nr 3, lk 84–86.

Erelt, Mati 2006. Lause õigekeelsus. Tartu: M. Erelt.

Erelt, Mati 2019. Lause õigekeelsus. 4. tr. Tallinn: Emakeele Selts.

Allikad (II)

Muuk, Elmar 1924. Õigekeelsuslikke vaidlusküsimusi. – Eesti Keel nr 3–4, lk 97–108.

Muuk, Elmar, Mihkel Tedre 1931. Lühike keeleõpetus II. Tuletus- ja lauseõpetus. Teine trükk.

Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus.

Mäearu, Sirje 2011. Valik rektsioone. Tartu: Keelehooldekeskus.

Nurm, Ernst 1931. Raamatute ülevaade. – Eesti Keel nr 1, lk 19–25.

Rätsep, Huno 1978. Eesti keele lihtlausete tüübid. Tallinn: Valgus.

SÕS I 1948 = Suur õigekeelsus-sõnaraamat. 1. vihik. ENSV TA Keele- ja Kirjandusinstituut.

Tartu: RK Teaduslik Kirjandus.

Valgma, Johannes, Nikolai Remmel 1968. Eesti keele grammatika. Käsiraamat. Tallinn:

Valgus.

Veebiallikad

DIGARi Eesti artiklid. Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv. dea.digar.ee

Koppel, Kristina, Jelena Kallas (koost). Eesti keele ühendkorpus 2021. DOI: 10.15155/3-00-0000-0000-0000-08D17L.

Tavast, Arvi, Indrek Hein, Jelena Kallas, Kristina Koppel, Margit Langemets, Kaur Männiko, Tõnis Nurk, Signe Saar, Katrin Tsepelina, Mari Vaus, Ülle Viks, Martin Laubre, Yogesh Sharma, Tiia Päkk 2022. Sõnaveeb 2022. EKI keeleportaal. DOI: 10.15155/3-00-0000-0000-0000-08C0EL.

TARTU
ÜLIKOOL

EESTI
KEELE
INSTITUUT